

Bakgrund

Den fällande domen mot Sverige i målet Sporrong-Lönnroth avslöjar en principiell skillnad i den rättsuppfattning som rått i Sverige under delar av förra seklet och den som Europakonventionen är byggd på.

I början av seklet utvecklade professor Axel Hägerström i Uppsala filosofiska teorier om begreppet rättighet, den s. k. Uppsala-skolan. Han menade att inga rättigheter existerar förrän en stat kan sätta makt bakom dess upprätthållande. Då tillkommer det staten att även inskränka dem. Och staten skall i första hand tillgodose "allmänintresset".

Konventionen utgår från en liberal uppfattning att det finns vissa grundläggande Mänskliga Rättigheter som tillkommer varje individ, rättigheter som inte ens staten får bryta mot. Alltså motsatt utgångspunkt. Den är exempelvis grunden för den amerikanska konstitutionen, vars klart utsagda ändamål är att skydda individen mot övergrepp från staten.

Uppsala-skolan anammades i flera politiska läger. Särskilt betydelsefull blev den inom det socialdemokratiska partiet, eftersom det kom att inneha regeringsmakten så länge. Den gav en filosofisk motivering till socialismens uppfattning om att kollektivets intressen alltid överordnas individens.

Partiet gick till val två gånger med "socialisering" som vallöfte, men förlorade röster i dessa val. Då försköt partiet sina strävanden till att ta makten över egendomens förfogande istället för dess ägande, alltså en form av funktionsocialisering. I en artikel i Tiden 1989 bekräftades detta av dåvarande statsministern Ingvar Carlsson:

"Svensk socialdemokrati fann i sin praktiska politik ganska snabbt, att det oftast gick att erövra bestämmanderätt utan att ändra den formella äganderätten."

För en mer fullständig redovisning av denna utveckling hänvisar vi till kapitlet: "Det idéhistoriska perspektivet" av Fredrik von Baumgarten, vilket är tillgängligt på nätet här:

http://www.mrr.se/nrs/aganderattens_urholkning.htm

Denna utveckling nådde sin fullbordan då den svenska grundlagen omarbetades 1974. Dåvarande justitieminister Lennart Geijer (s) sade inför beslutet:

"Att den i nu gällande regeringsform ännu formellt kvarstående maktodelningsprincipen därmed försvinner ser jag som en betydande vinning och ett väsentligt inslag i reformen."

Med införandet av "uppenbarhetsrekvisitet" fick majoriteten all makt och någon mekanism för försvaret av individuella mänskliga rättigheter fanns inte längre. Allemansrätten infördes i RF, men helt utan preciseringar av dess innehåll.

Således tvekade socialdemokratin med att inkorporera Europakonventionen i våra lagar ända till 1995. Dock har en tydlig ändring skett inom partiet. I Partiprogrammet av 2001 refererar man till de mänskliga rättigheterna tio gånger bla. i följande passus:

"De mänskliga rättigheterna utgör den gräns över vilken de politiska besluten aldrig får gå. . ."

Fritidsutredningen 1937

Tillkomsten av strandskyddet och allemansrätten bär tydliga spår av "hägerströmianismen". År 1936 lades motioner i riksdagen med krav på att offentligt ägda marker skulle göras tillgängliga för den stadsbefolkning, som med den kommande semesterlagstiftningen borde få tillfälle till friluftsliv, något som var viktigt för folkhälsan. Socialminister Gustav Möller tillsatte Fritidsutredningen 1937 med uppdraget "att verkställa utredning och avgiva förslag rörande underlättande och tryggande av möjligheterna för den icke jordägande befolkningen att idka friluftsliv m.m."

Fritidsutredningen lade ett betänkande om "regleringen av strandbebyggelsen", SOU 1938:45, vilket inte ledde till någon proposition då, och ett betänkande om "Inrättande av fritidsreservat", SOU 1940:12, som kom ut strax efter den tyska invasionen i Danmark och Norge. Den hamnade i skuggan av kriget och lyftes upp i dagen först på 50-talet, då en ny utredning tillsattes avseende strandskydd. Denna ledde så småningom till lagstiftning om strandskydd, där även allemansrätten nämndes och då nämndes såsom något existerande. Detta redovisas utförligt av Gunnar Wiktorsson i "Den grundlagskyddade myten", sid 167 ff.

Fanns någon sedvana ?

Fritidsutredningen hade arbetat i tre år innan den lade fram sitt betänkande 1940. Under den tiden hade riksdagsledamöter från landets alla hörn varit engagerade liksom många hundra tjänstemän i centrala myndigheter, i länsstyrelser och i de flesta kommuner. Begreppet "allmansrätt" används aldrig i de kontakterna. Betänkandets förslag till lagstiftning avser bemyndigande till stat och kommuner att träffa avtal om ersättning till privata markägare avseende servitut för allmänhetens tillgång till markerna. Det skulle knappast varit meningsfullt, om allmänheten redan hade rätt att vistas på privata marker enligt allemansrätten. Betänkandet handlar mest om inventering av offentligt ägda marker och möjliga villkor för deras nyttjande för friluftsliv. Domänverket förutsatte att det kunde tillåtas endast om särskild ersättning skulle erhållas för vakter och städning. Med alla sina egendomar runt om i landet kände Domänverket alltså inte till någon sedvana med rätt för allmänheten att vandra i dess skogar.

Först i kapitel V nämns allemansrätten med en hänvisning till bilaga 2, författad av utredningens sekreterare Gunnar Carlesjö, som studerat för Axel Hägerström. Han påstår att en sedvanerätt existerar, men förklarar att det finns "skäl att undersöka vilken omfattning denna rätt har och av vad natur den är". Därmed bevisar han att den inte existerar. En "sedvanerätt" för allmänheten existerar givetvis endast om den är känd av större delen av allmänheten. Behöver man akademisk forskning för att finna den, är den alltså inte allmänt känd och ingen sedvana överhuvudtaget.

Carlesjös bilaga bevisar alltså motsatsen till vad den säger sig visa.

Frågan om en sedvanerätt med allemansrättens innebörd fanns 1940 får anses mycket omsorgsfullt utredd av Fritidsutredningen. Av dess arbete kan man nu dra slutsatsen att den inte existerade då. Sedvanan var en fabrikation av Carlesjö, en myt som sedan hållits vid liv av myndigheterna.

Man bör notera att Gustav Möller var så starkt skeptisk till betänkandet att han inte sände det på remiss. Han utelämnade allemansrätten i det pressmeddelande som tidningarna fick via TT. De hade stort uppslagna artiklar den 13 /6 1940 med rubriker som "59 riksallmänningar föreslås" och "Lovön reservat för fritidsfolket?". Begreppet "allemansrätt" förekommer överhuvudtaget inte. Allmänheten hölls alltså helt ovetande om det begreppet i ytterligare tio år.

Den nu aktuella utredningen måste utgå från att ingen sedvanerätt fanns 1940.

Dagens sedvanerätt

Otvivelaktigt har myndigheternas hävdande att det finns en sedvanerätt lett till att allmänheten börjat nyttja den. Det råder idag stor acceptans bland befolkningen av en rättighet för envar att vandra även på privat mark under strikt hänsyn till att man skall "inte störa och inte förstöra", vilket gäller gentemot både markägare och natur. Då de allra flesta svenskar har en väl utvecklad känsla av anständighet, har antalet konflikter som detta medfört mellan medborgare varit begränsat. Däremot har många tusen blivit helt förskräckta inför de tillämpningar som miljöaktivister i tjänstemannaposition försökt genomföra.

Hederliga medborgare har drabbats av ren konfiskering av sin egendom utan rättsprocess. De har hotats med böter och fängelse ifall de klipper gräset eller sätter en soffa på sin egen mark. Denna skulle dessutom vara "allemansrättsligt tillgänglig", vilket innebär att alla andra har lika stor rätt att vistas där som ägaren. Vad äganderätten sedan består av har man förbigått med tystnad. Det är ett agerande som våra medlemmar med förflutet i Östeuropa funnit t.o.m. mer stötande än det de utsattes för av de totalitära regimerna där.

Dagens tillämpningar är en rättsskandal av monumentala proportioner.

Fritidsutredningens "allmänna regler" för allemansrätten

I kapitel V skriver man beträffande rättsskyddsbehovet:

Med utgångspunkt härifrån torde man för praktiskt bruk kunna uppställa följande allmänna regler såsom nu gällande i fråga om allmänhetens rätt att färdas över annans mark.

Allmänheten äger icke utan ägarens lov beträda tomt, trädgård och park. Med tomt förstår utredningen här varje område omkring en byggnad, vare sig området blivit föremål för kultiveringsåtgärder eller ej. Är området inhägnat blir i allmänhet hägnaden avgörande för hur stor areal som skall anses vara tomt, såvida icke den inhägnade arealen är osedvanligt stor. I sistnämnda fall torde såsom tomt böra räknas all mark inom hägnaden – även sådan av ren utmarkskaraktär – som ligger inom sådant avstånd från byggnad eller för ägarens trevnad gjorda anläggningar, att dess beträdande rimligen kan antas inkräkta på ägarens berättigade intresse av att få vara ostörd och ogenerad. Saknas inhägnad, måste i varje fall de närmaste omgivningarna kring byggnaden anses som tomt. Åker och äng får utan ägarens lov beträdas endast om förhållandena äro sådana, att det uppenbarligen icke förefinnes någon fara för skada genom beträdandet. Detta kan men (det står så) behöver ingalunda alltid vara förhållandet vintertid samt beträffande åker, som ligger i träda eller beträffande slätteräng,

sedan höbärgningen blivit avslutad. . . Andra ägoslag, d.v.s. skog och annan utmark står det envar fritt att beträda, såvida det icke är någorlunda påtagligt, att skada därigenom kan uppkomma, vilket kan vara fallet med exempelvis skogsplanterinar, så länge trädplantorna äro små.

Vad hittills sagts gäller färdsel till fots. . . Man torde därför kunna säga att det som regel inte är någon tillåtet att utan ägarens lov färdas med fordon över tomt, trädgård, park, åker eller äng och att man får köra över andra ägor endast om skada därigenom icke kan uppkomma.

Det står klart att i utredningens föreställningsvärld på 30-talet gällde rätten att beträda annans mark i princip bara om man kommer till fots. Förutsättningen är genomgående att ingen skada skall uppstå. Det betyder att grupper av besökare, som är så stora att de tillsammans orsakar märkbart slitage, inte accepteras. Vidare höll man värdet av hemfrid högt. Den gäller alla "för ägarens trevnad" gjorda anläggningar. Ett betydande "respektavstånd" förutsattes.

Äganderättens och allemansrättens ställning

I Europakonventionen har äganderätten ställning som Mänsklig Rättighet. Man kan se det som ett erkännande av dess fundamentala betydelse för civilisation och demokrati. Välstånd har uppstått endast där äganderätten erkänts och institutioner funnits med makt och vilja att upprätthålla den. Det är i sin tur grunden för stabil demokrati. Medborgaren har då en egen ställning och resurser att göra sin rätt gällande. Den svenska demokratin kan till stor del sägas bygga på de självägande böndernas självständiga brukande av sina ägor med den ansvarskänsla och självsäkerhet detta givit i kontakten med överheten.

I respekten för äganderätten ingår rätten till Hemfrid, som också har ställning som Mänsklig Rättighet och är en självklarhet för civilisationen.

Allemansrätten är en sentida skapelse. För två sekler sedan fanns ingen "allmänhet" med behov av en allemansrätt, vilket Wiktorsson förklarar i sin bok, sid 220. För ett sekel sedan kunde välbärgade unna sig lyxen att "turista". Denna lyx har sedan blivit en del av en höjd levnadsstandard för de breda folklagren. Detsamma gäller strandskyddet i avseende på tillgänglighet för turism, medan dess skydd av biotoper har en mer grundläggande betydelse för särskilt skyddsvärda marker. Det senare kan dock inte gälla alla stränder.

Enligt Europakonventionen förutsätter allemansrättens och strandskyddets inskränkning av ägarens rådighet över sin egendom att det föreligger ett trängande socialt behov (pressing social need). Sådant kan inte föreligga längs varje meter av våra stränder eller varje kvadratmeter av markerna. Är inskränkningen betydande, skall ekonomisk ersättning utges.

Detta kan bara betyda att äganderätt och hemfrid har högre prioritet än allemansrätt och strandskydd ifråga om allmänhetens rätt till vistelse på privat mark.

Europakonventionen kom till i en tid då man i Västeuropa sett hur totalitära regimer i öster förtyckt sina folk. Den kan därför ses som en försäkring om att förhindra en sådan utveckling i de egna länderna. Man bör notera i hur hög grad de personer, som drivit fram myten om allemansrätten såsom en sedvänja och den påhittade allemansrättens senare utvidgning, omfattat idéer, som varit framträdande i Östeuropas diktaturer. I ett demokratiskt land bör givetvis spåren därav raderas ut med ny lagstiftning, som konsekvent följer Europakonventionen.